

Το σύγχρονο σκηνικό των αιρέσεων και της παραθρησκείας

Για να βοηθήσουμε έναν άνθρωπο, χρειάζεται πρώτα να καταλάβουμε τι ζει και τι τον απασχολεί. Μπορεί να έρθει ένας γονιός που ανησυχεί για το παιδί του, ένας νέος που ψάχνει απαντήσεις ή κάποιος που έφυγε από μια ομάδα και προσπαθεί να ξαναβρεί τον εαυτό του και την ισορροπία του. Σε κάθε περίπτωση χρειάζεται να γνωρίζουμε καλά την πίστη μας, να ξέρουμε τι πιστεύει και τι διδάσκει η συγκεκριμένη ομάδα και να έχουμε σωστές πληροφορίες για τον τρόπο που λειτουργεί. Κυρίως, όμως, χρειάζεται να ακούμε με προσοχή τον άνθρωπο που έχουμε μπροστά μας. Στην ενότητα αυτή θα δούμε πρώτα τι είναι οι αιρέσεις και οι διάφορες θρησκευτικές ομάδες, ώστε να μπορούμε στη συνέχεια να καταλαβαίνουμε καλύτερα και τον άνθρωπο που ζητά τη βοήθειά μας.

1.1 Οι αιρέσεις στην ιστορία της Εκκλησίας

1.1.1 Η μαρτυρία των αποστολικών χρόνων

Οι αιρέσεις δεν είναι ένα φαινόμενο που εμφανίστηκε στη ζωή της Εκκλησίας τα νεότερα χρόνια. Ήδη από την εποχή των Αποστόλων υπήρχαν άνθρωποι που δίδασκαν πράγματα διαφορετικά από όσα είχε παραλάβει η Εκκλησία. Ο απόστολος Παύλος προειδοποιεί τους πρεσβυτέρους της Εφέσου ότι θα εμφανιστούν άνθρωποι που θα παρασύρουν τους πιστούς με πλανεμένες διδασκαλίες (Πράξ. 20,29–30), ενώ στην προς Γαλάτας επιστολή μιλά για εκείνους που αλλοιώνουν το Ευαγγέλιο (Γαλ. 1,6–9).

Από πολύ νωρίς, λοιπόν, η Εκκλησία βρέθηκε μπροστά στην ανάγκη να ξεκαθαρίσει ποια είναι η αλήθεια της πίστης της και να βοηθήσει τους πιστούς να ξεχωρίζουν την αποστολική διδασκαλία από κάθε αλλοίωσή της.

1.1.2 Η Εκκλησία ξεκαθαρίζει την πίστη της

Καθώς περνούσαν τα χρόνια, εμφανίζονταν νέες διδασκαλίες που αλλοίωναν βασικές αλήθειες της χριστιανικής πίστης. Ένα γνωστό παράδειγμα είναι η αίρεση του Αρειανισμού. Ο Άρειος δίδασκε ότι ο Υιός δεν είναι αληθινός Θεός, αλλά

κτίσμα. Η Εκκλησία απάντησε στην Α' Οικουμενική Σύνοδο, στη Νίκαια το 325, ομολογώντας ότι ο Υιός είναι αληθινός Θεός και ομοούσιος με τον Πατέρα¹.

Το θέμα δεν εξαντλούνταν σε μια δύσκολη θεολογική συζήτηση που αφορούσε λίγους ειδικούς. Αφορούσε την ίδια τη σωτηρία του ανθρώπου. Αν ο Χριστός δεν είναι αληθινός Θεός, τότε αλλάζει ολόκληρη η πίστη μας για το ποιος είναι Εκείνος που μας σώζει και μας ενώνει με τον Θεό. Έτσι καταλαβαίνουμε ότι η αλλοίωση οποιασδήποτε αλήθειας της πίστης δεν μένει μόνο στα λόγια. Αλλάζει τον τρόπο με τον οποίο πιστεύουμε, προσευχόμαστε και ζούμε και, τελικά, επηρεάζει τη σχέση μας με τον Θεό, με τον εαυτό μας και με ολόκληρο τον κόσμο.

Αυτό μας βοηθά να καταλάβουμε κάτι σημαντικό για την ποιμαντική προσέγγιση των αδερφών μας που έχουν εμπλακεί σε διάφορες ομάδες. Δύο άνθρωποι μπορεί να χρησιμοποιούν τις ίδιες λέξεις, όπως «Χριστός», «Θεός», «σωτηρία» ή «Εκκλησία», και να εννοούν διαφορετικά πράγματα. Γι' αυτό χρειάζεται κάθε φορά να γνωρίζουμε τι ακριβώς πιστεύει και διδάσκει μια ομάδα. Η ανάγκη αυτή γίνεται ακόμη μεγαλύτερη σήμερα, επειδή οι θρησκευτικές ομάδες και οι πνευματικές προτάσεις που συναντά ο άνθρωπος είναι πολύ περισσότερες και πολύ διαφορετικές μεταξύ τους.

1.2 Από τις παλαιές αιρέσεις στο σύγχρονο θρησκευτικό τοπίο

1.2.1 Από τις παλαιές αιρέσεις στις σύγχρονες ομάδες

Πολλές από τις αιρέσεις που αντιμετώπισε η Εκκλησία κατά τους πρώτους αιώνες εμφανίστηκαν μέσα στον δικό της χώρο και οδήγησαν ομάδες πιστών σε αποκοπή από το σώμα της². Το βασικό πρόβλημα ήταν η αλλοίωση της πίστης³. Σε αρκετές περιπτώσεις επιχειρήθηκε να ερμηνευθεί το μυστήριο του Θεού με ανθρώπινα σχήματα και φιλοσοφικές κατηγορίες, απομακρυσμένα από τη

¹ Βλ. Α' Οικουμενική Σύνοδος Νικαίας (325), Έκθεσις πίστεως, όπου ο Υιός ομολογείται «Θεός αληθινός εκ Θεοῦ αληθινοῦ» και «ομοούσιος τῷ Πατρί»· πρβλ. Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, Περὶ Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου 54,3, κριτική έκδ. Charles Kannengiesser, Athanase d'Alexandrie. Sur l'Incarnation du Verbe, Sources Chrétiennes 199, Paris: Cerf, 1973. Για το ιστορικό και θεολογικό πλαίσιο της Νικαίας βλ. Lewis Ayres, Nicaea and Its Legacy: An Approach to Fourth-Century Trinitarian Theology, Oxford: Oxford University Press, 2004.

² Πρβλ. Νικολάου Α. Ματσούκα, Ορθοδοξία και αίρεση στους εκκλησιαστικούς συγγραφείς του Δ', Ε' και ΣΤ' αιώνα, β' έκδ., Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 31· Σωκράτους Σχολαστικού, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, Α', 5–6.

³ Βλ. Μεγάλου Βασιλείου, Ἐπιστολή 188, Πρὸς Ἀμφιλόχιον, §1. Πρβλ. Νίκου Α. Ματσούκα, Ορθοδοξία και αίρεση, ό.π., σσ. 239–242.

ζωντανή εμπειρία και την παράδοση της Εκκλησίας⁴. Έτσι αλλοιώνονταν βασικές αλήθειες για τον Θεό, τον Χριστό και τη σωτηρία του ανθρώπου⁵. Μπροστά σε αυτές τις αποκλίσεις η Εκκλησία απαντούσε συνοδικά. Με τις Συνόδους διατύπωνε με σαφήνεια την πίστη που είχε παραλάβει, οριοθετούσε την αλήθεια απέναντι στην πλάνη και βοηθούσε τους πιστούς να παραμένουν στην αποστολική παράδοση⁶.

Στη σημερινή εποχή το τοπίο είναι πολύ πιο σύνθετο. Δίπλα στις χριστιανικές αιρέσεις συναντούμε παραχριστιανικές και παραθρησκευτικές ομάδες, νέα θρησκευτικά κινήματα, οργανώσεις ανατολικής προέλευσης, εσωτερικά και αποκρυφιστικά ρεύματα, καθώς και ομάδες που υπόσχονται αυτογνωσία, προσωπική ανάπτυξη ή ολιστική θεραπεία. Πολλές από αυτές δεν ξεκινούν καν από τη χριστιανική πίστη και γι' αυτό δεν μπορούμε να τις εξετάζουμε μόνο ως δογματικές αποκλίσεις. Χρειάζεται να γνωρίζουμε και τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουν τον άνθρωπο, τη λειτουργία τους και την επίδραση που μπορεί να έχουν στη ζωή του⁷.

1.2.2 Η οργανωμένη ομάδα και η διάχυτη θρησκευτικότητα

Σήμερα δεν συναντούμε μόνο οργανωμένες ομάδες με συγκεκριμένο όνομα, αρχηγό και μέλη. Υπάρχουν και ιδέες και πρακτικές που κυκλοφορούν ευρύτερα στην κοινωνία και περνούν από τον έναν χώρο στον άλλον. Η «Νέα Εποχή», για παράδειγμα, δεν αποτελεί μία ενιαία οργάνωση. Περιλαμβάνει διαφορετικές αντιλήψεις και πρακτικές, οι οποίες συχνά συνδέονται με την αυτογνωσία, την προσωπική ανάπτυξη, τον διαλογισμό, τη μετενσάρκωση, την αστρολογία ή διάφορες μορφές εναλλακτικής θεραπείας⁸.

⁴ Πρβλ. Ιωάννου Σ. Ρωμανίδου, Δογματική και Συμβολική Θεολογία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας, τ. Α', δ' έκδ., Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 104–106. Του ιδίου, Πατερική Θεολογία, επιμέλεια–σχόλια μοναχού Δαμασκηνού Αγιορείτου, Παρακαταθήκη, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 195–196.

⁵ Πρβλ. Νίκου Α. Ματσούκα, Ορθοδοξία και αίρεση, ό.π., σσ. 278–284, ιδίως σσ. 281–284. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Έπιστολή 101, Πρὸς Κληδόνιον, PG 37, 181C: «Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον· ὃ δὲ ἦνται τῷ Θεῷ, τοῦτο καὶ σώζεται».

⁶ Βλ. Μεγάλου Ἀθανασίου, Περί τῶν ἐν Νικαίᾳ ὀρισθέντων, §§19–21, PG 25, 449–456· πρβλ. Ιωάννου Σ. Ρωμανίδου, Δογματική και Συμβολική Θεολογία, τ. Α', ό.π., σσ. 197–198· Νίκου Α. Ματσούκα, Ορθοδοξία και αίρεση, ό.π., σσ. 102–103.

⁷ Πρβλ. Πρωτοπρεσβυτέρου Κυριακού Τσουρού, Σύγχρονες αιρέσεις και «Νέα Εποχή». Ποιμαντική προσέγγιση – Ορθόδοξη οριοθέτηση, Εκδόσεις Έννοια, Αθήνα 2018, σσ. 27–36.

⁸ Πρβλ. Πρωτοπρεσβυτέρου Κυριακού Τσουρού, Σύγχρονες αιρέσεις και «Νέα Εποχή». Ποιμαντική προσέγγιση – Ορθόδοξη οριοθέτηση, Εκδόσεις Έννοια, Αθήνα 2018, σσ. 31–37· Wouter J.

Έτσι μπορεί κάποιος να μην ανήκει σε καμία συγκεκριμένη ομάδα και όμως να έχει υιοθετήσει αρκετές από αυτές τις αντιλήψεις. Μπορεί ακόμη να θεωρεί τον εαυτό του χριστιανό και ταυτόχρονα να πιστεύει στο κάρμα, στη μετενσάρκωση ή σε μια απρόσωπη «κοσμική ενέργεια». Γι' αυτό, όταν ένας άνθρωπος ζητά τη βοήθειά μας, δεν αρκεί να τον ρωτήσουμε σε ποια ομάδα ανήκει. Χρειάζεται να ακούσουμε τι πραγματικά πιστεύει, ποιες πρακτικές ακολουθεί, ποια βιβλία διαβάσει ή σε ποια σεμινάρια συμμετέχει. Μόνον έτσι μπορούμε να καταλάβουμε τι ακριβώς έχει επηρεάσει τη σκέψη και τη ζωή του και να τον προσεγγίσουμε ποιμαντικά με τον κατάλληλο τρόπο.

1.3 Βασικές κατηγορίες των σύγχρονων ομάδων και ρευμάτων

Οι ομάδες και τα ρεύματα που συναντούμε σήμερα δεν έχουν όλα την ίδια προέλευση ούτε την ίδια σχέση με τη χριστιανική πίστη. Για να μπορέσουμε να καταλάβουμε καλύτερα το σύγχρονο θρησκευτικό τοπίο, θα τα εξετάσουμε σε ορισμένες βασικές κατηγορίες. Η κατάταξη αυτή μας βοηθά να προσανατολιστούμε, χωρίς να σημαίνει ότι κάθε ομάδα χωρά πάντοτε απόλυτα σε μία μόνο κατηγορία. Εκείνο που έχει σημασία είναι να γνωρίζουμε κάθε φορά τη συγκεκριμένη διδασκαλία και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της.

1.3.1 Χριστιανικές αιρέσεις

Με τον όρο **χριστιανικές αιρέσεις** εννοούμε εδώ ομάδες που κινούνται μέσα στον ευρύτερο χριστιανικό χώρο, αναφέρονται στον Χριστό και στην Αγία Γραφή, αλλά διαφοροποιούνται από την πίστη και τη ζωή της Ορθόδοξης Εκκλησίας σε ουσιαστικά ζητήματα. Ο Ιωάννης Καρμίνης περιγράφει την αίρεση τόσο ως πλανεμένη διδασκαλία που αποκλίνει από τη γνήσια χριστιανική πίστη όσο και ως χριστιανική κοινότητα που αποκόπτεται από την ενότητα της Εκκλησίας. Αντίστοιχα, ο Νικόλαος Ματσούκας συνδέει την αίρεση με μια διδασκαλία την οποία αποδέχεται μια ομάδα και με την απομάκρυνσή της από την εκκλησιαστική κοινότητα⁹.

Hanegraaff, *New Age Religion and Western Culture: Esotericism in the Mirror of Secular Thought*, Studies in the History of Religions, vol. 72, E. J. Brill, Leiden–New York–Köln 1996, pp. 7–20, 23–61, ιδίως pp. 23–27 και 42–48.

⁹ Βλ. Ιωάννου Ν. Καρμίνη, «Αίρεσις», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. Α', Αθήνα 1962, στ. 1087· Νικολάου Α. Ματσούκα, *Ορθοδοξία και αίρεση στους εκκλησιαστικούς συγγραφείς του Δ', Ε' και ΣΤ' αιώνα*, β' έκδ., Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 31· πρβλ. Πρωτοπρεσβυτέρου Κυριακού Τσουρού, *Σύγχρονες αιρέσεις και «Νέα Εποχή»*. Ποιμαντική προσέγγιση – Ορθόδοξη οριοθέτηση, Εκδόσεις Έννοια, Αθήνα 2018, σσ. 23–29.

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν διάφορες προτεσταντικές, ευαγγελικές και πεντηκοστιανές κοινότητες. Δεν παρουσιάζουν όλες τις ίδιες διαφορές από την Ορθόδοξη Εκκλησία και γι' αυτό χρειάζεται κάθε μία να εξετάζεται ξεχωριστά. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η **Ελευθέρα Αποστολική Εκκλησία Πεντηκοστής**. Στην επίσημη ομολογία της δηλώνει πίστη στην Αγία Τριάδα και αποδοχή του Συμβόλου της Πίστεως. Παράλληλα, για το βάπτισμα στο νερό θέτει ως προϋπόθεση την προσωπική πίστη και μετάνοια, ενώ διδάσκει ιδιαίτερο και ξεχωριστό βάπτισμα του Αγίου Πνεύματος, με σημείο τη γλωσσολαλία¹⁰.

Στις χριστιανικές αιρέσεις, επομένως, η πρώτη εξέταση αφορά κυρίως τη διδασκαλία: σε ποια σημεία συμφωνεί και σε ποια διαφοροποιείται από την πίστη που έχει παραλάβει και ζει η Εκκλησία.

1.3.2 Παραχριστιανικές ομάδες

Στη σύγχρονη ορθόδοξη αντιαιρετική βιβλιογραφία χρησιμοποιείται ο όρος «παραχριστιανικές ομάδες» για ορισμένες ομάδες χριστιανικής προέλευσης που έχουν διαφοροποιηθεί ριζικά από θεμελιώδεις αλήθειες της χριστιανικής πίστης. Αναφέρονται στον Χριστό και χρησιμοποιούν την Αγία Γραφή, αλλά αποκλίνουν ουσιαστικά από την εκκλησιαστική διδασκαλία, ιδίως ως προς την Αγία Τριάδα και το πρόσωπο του Χριστού¹¹. Σε ορισμένες περιπτώσεις δέχονται επίσης νέες αποκαλύψεις, οι οποίες θεωρούνται αναγκαίες για τη συμπλήρωση της εν Χριστώ αποκαλύψεως¹². Η χρήση χριστιανικών ονομάτων και όρων, επομένως, δεν συνεπάγεται και διατήρηση του εκκλησιαστικού περιεχομένου τους¹³.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι Μάρτυρες του Ιεχωβά. Μιλούν για τον Ιησού Χριστό ως Υιό του Θεού, διδάσκουν όμως ότι είναι το πρώτο δημιουργήμα του Θεού και ο μόνος που δημιουργήθηκε άμεσα από τον Ιεχωβά¹⁴. Παρόμοια, η

¹⁰ Βλ. Ελευθέρα Αποστολική Εκκλησία Πεντηκοστής, «Τι πιστεύουμε – Ομολογία Πίστεως», επίσημη ιστοσελίδα της ΕΑΕΠ, διαθέσιμο στο: <https://eaep.church/poioi-eimaste/what-we-believe> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).

¹¹ Πρβλ. Πρωτοπρ. Κυριακού Τσουρού, «Παλαιός και νεώτερος Προτεσταντισμός», Α' μέρος, *Διάλογος* 62 (2010), σσ. 1–4, ιδίως σ. 3.

¹² Πρβλ. Βασιλείου Α. Γεωργοπούλου, «[Παραμορφώνοντας το πρόσωπο του Χριστού](https://www.impantokratoros.gr/95C8CA70.el.aspx)», *Ιερά Μονή Παντοκράτορος Μελισσοχωρίου*, διαθέσιμο στο: <https://www.impantokratoros.gr/95C8CA70.el.aspx> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).

¹³ Πρβλ. Πρωτοπρεσβυτέρου Κυριακού Τσουρού, *Σύγχρονες αιρέσεις και «Νέα Εποχή». Ποιμαντική προσέγγιση – Ορθόδοξη οριοθέτηση*, Εκδόσεις Έννοια, Αθήνα 2018, σσ. 29–31.

¹⁴ Βλ. Μάρτυρες του Ιεχωβά, «Ποιος Είναι ο Ιησούς Χριστός;», επίσημη ιστοσελίδα jw.org, διαθέσιμο στο:

Εκκλησία του Ιησού Χριστού των Αγίων των Τελευταίων Ημερών χρησιμοποιεί τους όρους Πατέρας, Υιός και Άγιο Πνεύμα, αλλά διδάσκει ότι πρόκειται για τρία χωριστά όντα, ενωμένα μεταξύ τους στον σκοπό και στη διδασκαλία¹⁵. Έτσι γίνεται φανερό ότι η κοινή ορολογία δεν σημαίνει πάντοτε και κοινή πίστη.

Η διαφορά αυτή επηρεάζει και τον τρόπο του διαλόγου. Στην περίπτωση μιας παραθρησκευτικής ομάδας χρειάζεται πρώτα να ξεκαθαρίζουμε τι σημαίνουν οι βασικοί όροι που χρησιμοποιεί. Διαφορετικά υπάρχει ο κίνδυνος να μιλούμε για τον Χριστό, τον Θεό ή τη σωτηρία, ενώ στην πραγματικότητα δίνουμε στις ίδιες λέξεις διαφορετικό περιεχόμενο.

1.3.3 Παραθρησκευτικές ομάδες

Οι παραθρησκευτικές ομάδες βρίσκονται έξω από τον χριστιανικό χώρο. Προσφέρουν όμως τις δικές τους απαντήσεις σε ερωτήματα που αγγίζουν τον Θεό, τον άνθρωπο, το νόημα της ζωής, την πνευματική αναζήτηση ή τη σωτηρία. Συχνά αντλούν στοιχεία από διαφορετικές πηγές, όπως τις θρησκείες της Ανατολής, τον εσωτερισμό, τον αποκρυφισμό ή νεότερες μορφές «εναλλακτικής πνευματικότητας»¹⁶.

Ο παραθρησκευτικός χώρος είναι πολύμορφος. Σε αυτόν συναντούμε κινήσεις ανατολικής προελεύσεως, εσωτερικά και αποκρυφιστικά ρεύματα, καθώς και νεότερες συγκρητιστικές μορφές που συνδυάζουν στοιχεία από διαφορετικές παραδόσεις. Για τον λόγο αυτό είναι χρήσιμο να δούμε στη συνέχεια ορισμένες από τις βασικές μορφές του ξεχωριστά.

1.3.3.1 Κινήσεις ανατολικής προελεύσεως

Στον παραθρησκευτικό χώρο συναντούμε και κινήσεις που προέρχονται από τον ευρύτερο θρησκευτικό χώρο της Ανατολής. Ανάμεσά τους υπάρχουν κινήσεις που έχουν τις ρίζες τους στον ινδουιστικό κόσμο ή αντλούν από αυτόν διδασκαλίες και πρακτικές. Οι κινήσεις αυτές δεν είναι όλες ίδιες μεταξύ τους και δεν πρέπει να

<https://www.jw.org/el/βιβλιοθήκη/περιοδικά/wp20110301/ποιος-είναι-ο-ιησούς-χριστός/> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).

¹⁵ Βλ. The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, "Godhead", *Topics and Questions*, επίσημη ιστοσελίδα [churchofjesuschrist.org](https://www.churchofjesuschrist.org), διαθέσιμο στο: <https://www.churchofjesuschrist.org/study/manual/gospel-topics/godhead?lang=eng> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).

¹⁶ Προβλ. Πρωτοπρεσβυτέρου Κυριακού Π. Τσουρού, *Σύγχρονες αιρέσεις και «Νέα Εποχή»*. Ποιμαντική προσέγγιση – Ορθόδοξη οριοθέτηση, Εκδόσεις Έννοια, Αθήνα 2018, σσ. 31–32.

ταυτίζονται γενικά με τον Ινδουισμό ή τον Βουδισμό. Καθεμιά έχει τη δική της ιστορία, τη δική της διδασκαλία και τον δικό της τρόπο πνευματικής ζωής.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η *International Society for Krishna Consciousness* (ISKCON), γνωστή ως κίνηση Χάρε Κρίσνα. Η κίνηση ανήκει στην παράδοση *Gaudiya Vaishnava* του Ινδουισμού και διατηρεί βασικά στοιχεία της, όπως τη λατρευτική αφοσίωση στον Κρίσνα, τη *bhakti-yoga*, την επανάληψη του ονόματός του, καθώς και τις διδασκαλίες για το κάρμα και τις επαναγεννήσεις¹⁷. Έτσι αποτελεί σαφές παράδειγμα μιας σύγχρονης θρησκευτικής κίνησης που μεταφέρει στον δυτικό κόσμο διδασκαλίες και πρακτικές με ρίζες στον ινδουιστικό θρησκευτικό χώρο.

Στην ίδια ευρύτερη κατηγορία ανήκουν και οι Brahma Kumaris, μια κίνηση ινδικής προέλευσης που χρησιμοποιεί την ονομασία Brahma Kumaris World Spiritual University («Παγκόσμιο Πνευματικό Πανεπιστήμιο Brahma Kumaris»). Προσφέρει μαθήματα διαλογισμού, θετικής σκέψης και διαχείρισης του άγχους. Στον πυρήνα της διδασκαλίας της βρίσκεται η Raja Yoga, η οποία συνδέεται με συγκεκριμένες αντιλήψεις για την ψυχή, τον Θεό, το κάρμα και τον κύκλο του χρόνου¹⁸. Η εκπαιδευτική ονομασία και οι τίτλοι των μαθημάτων δεν φανερώνουν από μόνοι τους το θρησκευτικό περιεχόμενο της κίνησης. Το παράδειγμα αυτό δείχνει γιατί χρειάζεται να εξετάσουμε τι πραγματικά διδάσκει μια ομάδα και πώς συνδέονται οι δραστηριότητές της με τις θρησκευτικές της αντιλήψεις. Το ίδιο χρειάζεται να έχουμε υπόψη και όταν συναντούμε όρους όπως «γιόγκα» ή «διαλογισμός». Το περιεχόμενό τους δεν είναι πάντοτε το ίδιο· εξαρτάται από τη διδασκαλία και το πνευματικό πλαίσιο μέσα στο οποίο χρησιμοποιούνται.

1.3.3.2 Εσωτερικά και αποκρυφιστικά ρεύματα

¹⁷ Βλ. "Hare Krishna Movement (ISKCON)", στο Kocku von Stuckrad (ed.), *The Brill Dictionary of Religion*, vol. II, Brill, Leiden–Boston 2006, pp. 831–833· International Society for Krishna Consciousness (ISKCON), "What is ISKCON?", επίσημη ιστοσελίδα [iskcon.org](https://iskcon.org/what-is-iskcon/), διαθέσιμο στο: <https://iskcon.org/what-is-iskcon/> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026)

¹⁸ Πρβλ. Brahma Kumaris, «FAQs», επίσημος ιστότοπος της οργάνωσης, διαθέσιμο στο: <https://www.brahmakumaris.org/about-us/faqs>, ενότητες «What is Brahma Kumaris?» και «How does Brahma Kumaris support the local community?». «Courses we offer», διαθέσιμο στο: <https://www.brahmakumaris.org/things-we-do/courses-we-offer>, ενότητες «Raja Yoga Meditation», «Positive thinking» και «Stress-free living». «Terms of Use», διαθέσιμο στο: <https://www.brahmakumaris.org/legal/terms-of-use>, ενότητα «Information about us» (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).

Στον παραθρησκευτικό χώρο εντάσσονται και κινήσεις που συνδέουν την πνευματική αναζήτηση με εσωτερική γνώση, μύηση, «κρυμμένους» νόμους της φύσης ή λανθάνουσες δυνάμεις του ανθρώπου. Τέτοια παραδείγματα είναι η Θεοσοφία, ο Ελευθεροτεκτονισμός και διάφορες ροδοσταυρικές κινήσεις.

Η Θεοσοφική Εταιρεία παρουσιάζει ως σκοπούς της, μεταξύ άλλων, τη συγκριτική μελέτη των θρησκειών, της φιλοσοφίας και της επιστήμης, καθώς και τη διερεύνηση ανεξήγητων νόμων της φύσης και λανθανουσών δυνάμεων του ανθρώπου. Στην επίσημη ιστοσελίδα της, κατά την παρουσίαση του έργου της Έλενας Π. Μπλαβάτσκυ Γιόγκα και Αποκρυφισμός, η έρευνα αυτών των νόμων και δυνάμεων συνδέεται ρητά με τον αποκρυφισμό. Γίνεται επίσης αναφορά στη μαθητεία υπό την καθοδήγηση ενός «Μύστη Διδασκάλου». Οι αναφορές αυτές αναδεικνύουν τον εσωτερικό και αποκρυφιστικό προσανατολισμό της θεοσοφικής διδασκαλίας¹⁹.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί και το Αρχαίο και Μυστικιστικό Τάγμα του Ρόδου και του Σταυρού (AMORC). Η ίδια η οργάνωση παρουσιάζεται ως φιλοσοφική και μυητική αδελφότητα και οργανώνει τη διδασκαλία της σε διαδοχικούς βαθμούς. Στα μαθήματά της εξετάζονται θέματα όπως τα ψυχικά κέντρα, η ψυχική προβολή, η αύρα, η μετενσάρκωση και το κάρμα, ενώ στον ένατο βαθμό του Ναού γίνεται λόγος και για την τηλεπάθεια και την τηλεκίνηση²⁰. Το περιεχόμενο αυτό δείχνει ότι οι αναφορές στη φιλοσοφία και στην προσωπική ανάπτυξη εντάσσονται σε ένα ευρύτερο σύστημα εσωτερικών διδασκαλιών και μύσεων.

1.3.3.3 Νεοπαγανιστικές κινήσεις

Στον παραθρησκευτικό χώρο συναντούμε και κινήσεις που επιδιώκουν την αναβίωση προχριστιανικών θρησκευτικών παραδόσεων και λατρειών. Στην

¹⁹ Πρβλ. Θεοσοφική Εταιρεία εν Ελλάδα, «Αρχική σελίδα», ενότητα «Οι σκοποί μας είναι», σημεία 2–3, επίσημος ιστότοπος της οργάνωσης, διαθέσιμο στο: <https://theosophicalsociety.gr/> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026). της ίδιας, «Θεοσοφικός Εκδοτικός Οίκος», παρουσίαση του έργου της Έλενας Π. Μπλαβάτσκυ, Γιόγκα και Αποκρυφισμός, πρώτες δύο παράγραφοι, διαθέσιμο στο: https://theosophicalsociety.gr/?page_id=7561 (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).

²⁰ Πρβλ. Α.Μ.Ο.Ρ.Κ. Ελλάδα–Κύπρος, «Αρχική σελίδα», ενότητες «Σχετικά με το Α.Μ.Ο.Ρ.Κ.» και «Μυητική Παράδοση», επίσημος ιστότοπος της οργάνωσης, διαθέσιμο στο: <https://www.amorc.gr/> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026). The Rosicrucian Order, AMORC, “AMORC Home Study Lessons”, ενότητες “Seventh Temple Degree”, “Eighth Temple Degree” και “Ninth Temple Degree”, επίσημος ιστότοπος της οργάνωσης, διαθέσιμο στο: <https://www.rosicrucian.org/home-study-lessons> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).

Ελλάδα δραστηριοποιούνται διάφορες τέτοιες ομάδες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Ύπατο Συμβούλιο των Ελλήνων Εθνικών (ΥΣΕΕ). Το ΥΣΕΕ αυτοπροσδιορίζεται ως φορέας της «Ελληνικής Εθνικής Θρησκείας» και δηλώνει ως σκοπό του την αποκατάσταση της ελληνικής πολυθεϊστικής παράδοσης και θρησκείας στη σύγχρονη κοινωνία.

Η λατρευτική ζωή της κίνησης ακολουθεί συγκεκριμένο εορτολόγιο και περιλαμβάνει δημόσιες τελετές προς τιμήν θεών και ηρώων. Στις ιεροπραξίες της χρησιμοποιούνται επικλήσεις, λατρευτικοί ύμνοι και προσφορές, όπως άνθη, καρποί και θυμίαμα. Η περίπτωση του ΥΣΕΕ δείχνει πώς η αναφορά στην αρχαιότητα μπορεί να συνδέεται με μια σύγχρονη θρησκευτική κίνηση, με συγκεκριμένες αντιλήψεις για το θείο και οργανωμένη λατρευτική ζωή²¹.

1.4 Κοινωνιολογική ταξινόμηση των ομάδων

Η κοινωνιολογία εξετάζει τις θρησκευτικές ομάδες με διαφορετικά κριτήρια από εκείνα της θεολογίας. Μελετά, μεταξύ άλλων, πώς εμφανίζονται και αναπτύσσονται, πώς οργανώνονται και ποιες σχέσεις διαμορφώνουν με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Επομένως, η ίδια ομάδα μπορεί να περιγράφεται με διαφορετικούς όρους, ανάλογα με το αντικείμενο και τα κριτήρια της μελέτης.

1.4.1 Νέο θρησκευτικό κίνημα

Ένας όρος που χρησιμοποιείται συχνά στη σύγχρονη έρευνα είναι το «**νέο θρησκευτικό κίνημα**». Δεν υπάρχει ένας ορισμός που να γίνεται αποδεκτός από όλους. Συνήθως ο όρος χρησιμοποιείται για θρησκευτικές κινήσεις που εμφανίστηκαν στη νεότερη εποχή ή έγιναν σχετικά πρόσφατα γνωστές σε μια συγκεκριμένη κοινωνία. Το «νέο» είναι επομένως σχετικό. Μια κίνηση μπορεί να έχει ιδρυθεί πριν από πολλές δεκαετίες σε άλλη χώρα, αλλά να θεωρείται νέα όταν εμφανίζεται αργότερα σε έναν διαφορετικό τόπο ή κοινωνικό περιβάλλον²².

²¹Πρβλ. Ύπατο Συμβούλιο των Ελλήνων Εθνικών (ΥΣΕΕ), «Ποιοι είμαστε και τι επιδιώκουμε», επίσημος ιστότοπος της οργάνωσης, διαθέσιμο στο: <https://www.ysee.gr/about.html> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026)· του ιδίου, «Απαντήσεις σε συχνές ερωτήσεις», ιδίως τις απαντήσεις σχετικά με το τυπικό της λατρείας και τις εορτές, διαθέσιμο στο: <https://www.ysee.gr/faq.html> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026)· του ιδίου, «Εορτάστηκαν τα Διοσκούρεια – Ηρώα από την Ελληνική Εθνική Θρησκεία», αναφορά στον εορτασμό της 5ης Ιουλίου 2025, διαθέσιμο στο: <https://www.ysee.gr/dioskoureia2025.html> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).

²² Βλ. Benjamin E. Zeller, "New Religious Movements: A Bibliographic Introduction", *Theological Librarianship* 13, αρ. 1 (2020), σσ. 38-49, ιδίως σσ. 38-40, διαθέσιμο στο:

Ο όρος αυτός δεν μας λέει αν η διδασκαλία μιας ομάδας είναι σωστή ή λανθασμένη από θεολογική άποψη. Είναι ένας τρόπος επιστημονικής περιγραφής. Έτσι, μια ομάδα μπορεί από την Ορθόδοξη Εκκλησία να χαρακτηρίζεται παραχριστιανική και στη θρησκευολογική βιβλιογραφία να μελετάται ως νέο θρησκευτικό κίνημα. Οι δύο όροι εξετάζουν διαφορετικές πλευρές της ίδιας πραγματικότητας.

1.4.2 Σέκτα

Στην κοινωνιολογία της θρησκείας ο όρος «σέκτα» χρησιμοποιείται για θρησκευτικές κοινότητες που διαφοροποιούνται έντονα από τις καθιερωμένες θρησκευτικές παραδόσεις και από την κοινωνία γύρω τους. Η διαφορά αυτή μπορεί να φαίνεται στη διδασκαλία, στις πρακτικές και στον τρόπο ζωής των μελών τους. Συχνά οι κοινότητες αυτές ζητούν μεγάλη αφοσίωση, ενεργό συμμετοχή και πιστή τήρηση των κανόνων τους. Δεν είναι όμως όλες ίδιες. Διαφέρουν στον τρόπο που οργανώνονται και στη σχέση που διατηρούν με την υπόλοιπη κοινωνία²³.

Στην καθημερινή γλώσσα η λέξη «σέκτα» έχει συνήθως αρνητική σημασία και μπορεί εύκολα να δημιουργήσει την εικόνα μιας επικίνδυνης ομάδας. Στην κοινωνιολογία, όμως, ο όρος δεν σημαίνει από μόνος του κάτι τέτοιο. Περιγράφει κυρίως έναν τρόπο οργάνωσης και σχέσης μιας θρησκευτικής κοινότητας με την κοινωνία. Για να κρίνουμε αν μια ομάδα λειτουργεί με τρόπο που βλάπτει ή καταπιέζει τα μέλη της, χρειάζεται να εξετάσουμε πώς λειτουργεί, τι απαιτεί από αυτά και πώς επηρεάζει τη ζωή τους.

1.4.3 Καταστροφική λατρεία

Ο όρος «καταστροφική λατρεία» χρησιμοποιείται για να περιγράψει ομάδες που, με τη λειτουργία και τις πρακτικές τους, προκαλούν σοβαρή βλάβη στα μέλη τους. Ο χαρακτηρισμός αυτός έχει αξιολογικό χαρακτήρα και χρειάζεται να στηρίζεται σε συγκεκριμένα στοιχεία. Εξετάζουμε, για παράδειγμα, αν μια ομάδα επιβάλλει την αποκοπή από την οικογένεια και τους φίλους, περιορίζει την

<https://serials.atla.com/theolib/article/view/2537>, DOI: 10.31046/tl.v13i1.564 (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).

²³ Πρβλ. Bryan R. Wilson, *The Social Dimensions of Sectarianism: Sects and New Religious Movements in Contemporary Society*, Oxford University Press, Oxford 1990, κεφ. 1, "Sectarian Studies: Assumptions, Sources, Scope, and Methods", σσ. 1-22, διαθέσιμο στο: <https://academic.oup.com/book/54608/chapter/422629123>, DOI: 10.1093/oso/9780198273462.003.0001 (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).

ελευθερία των αποφάσεων, εκμεταλλεύεται οικονομικά τα μέλη της ή θέτει σε κίνδυνο την ψυχική ή σωματική τους υγεία.

Στις βλαπτικές πρακτικές επικεντρώνεται και η γαλλική κρατική υπηρεσία MIVILUDES. Με τον όρο *dérive sectaire* περιγράφει τη χρήση πιέσεων ή τεχνικών που δημιουργούν, διατηρούν ή εκμεταλλεύονται μια κατάσταση ψυχολογικής ή σωματικής υποταγής. Η κατάσταση αυτή περιορίζει την ελευθερία του ανθρώπου και μπορεί να προκαλέσει βλάβη στον ίδιο, στο περιβάλλον του ή στην κοινωνία.

Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης. Με τη Σύσταση 1412 του 1999 ζητά οι παράνομες πρακτικές που τελούνται στο όνομα θρησκευτικών, εσωτερικών ή άλλων ομάδων που αυτοπαρουσιάζονται ως πνευματικές να αντιμετωπίζονται με τις συνήθεις διαδικασίες του ποινικού και αστικού δικαίου. Παράλληλα, τονίζει ότι η αντιμετώπιση παράνομων πρακτικών πρέπει να συμβαδίζει με τον σεβασμό της θρησκευτικής ελευθερίας και να μη γίνεται αφορμή για διακρίσεις εις βάρος ανθρώπων λόγω της θρησκευτικής τους επιλογής²⁴.

1.5 Γιατί ένας άνθρωπος προσεγγίζει μια ομάδα

Οι λόγοι που οδηγούν έναν άνθρωπο κοντά σε μια θρησκευτική ή παραθρησκευτική ομάδα διαφέρουν από περίπτωση σε περίπτωση. Κάποιος αναζητά απαντήσεις για τη ζωή και τον Θεό. Άλλος περνά μια δύσκολη περίοδο, αισθάνεται μόνος ή έχει ανάγκη από αποδοχή και σταθερές σχέσεις. Μπορεί ακόμη να τον ελκύουν υποσχέσεις για προσωπική ανάπτυξη, θεραπεία ή ιδιαίτερη γνώση. Συχνά η πρώτη επαφή γίνεται μέσα από έναν φίλο ή συγγενή που ήδη συμμετέχει στην ομάδα²⁵.

²⁴ Πρβλ. MIVILUDES, «Comment identifier une dérive sectaire?», ενότητες «Définition» και «Critères», επίσημος ιστότοπος της *Mission interministérielle de vigilance et de lutte contre les dérives sectaires*, διαθέσιμο στο: <https://www.miviludes.interieur.gouv.fr/comprendre-prevenir-et-lutter/comment-identifier-derive-sectaire> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026). Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *Recommendation 1412 (1999): Illegal Activities of Sects*, 22 Ιουνίου 1999, ιδίως παρ. 2, 5–6, 10.3 και 10.7, διαθέσιμο στο: <https://pace.coe.int/files/16713/html> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).

Πρβλ. Álvaro Castaño, Jocelyn J. Bélanger και Manuel Moyano, “Cult Conversion From the Perspective of Families: Implications for Prevention and Psychological Intervention”, *Psychology of Religion and Spirituality* 14, αρ. 1 (2022), σσ. 148–160, ιδίως Table 3, DOI: 10.1037/rel0000410, διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/350576059_Cult_conversion_from_the_perspective_of_families_Implications_for_prevention_and_psychological_intervention (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026). Στη συγκεκριμένη έρευνα καταγράφονται, μεταξύ άλλων, οικογενειακά ή συντροφικά προβλήματα, μοναξιά και έλλειψη κοινωνικής στήριξης, επαφή με ήδη εμπλεκόμενα

Σημαντικό ρόλο μπορεί να παίξει και η υποδοχή που συναντά. Το προσωπικό ενδιαφέρον, η αίσθηση ότι κάποιος τον καταλαβαίνουν και οι απαντήσεις που φαίνεται να δίνουν στα ερωτήματά του μπορούν να ενισχύσουν την εμπιστοσύνη του προς την ομάδα. Γι' αυτό η ποιμαντική προσέγγιση χρειάζεται να ξεκινά με προσεκτική ακρόαση και χωρίς βιαστικές κρίσεις. Για να βοηθήσουμε έναν άνθρωπο, χρειάζεται πρώτα να καταλάβουμε τι αναζητούσε, τι τον έκανε να εμπιστευθεί τη συγκεκριμένη ομάδα και τι είναι εκείνο που εξακολουθεί να τον κρατά κοντά της.

1.6 Πιθανές συνέπειες της εμπλοκής

Οι συνέπειες της συμμετοχής σε μια ομάδα δεν είναι ίδιες σε όλες τις περιπτώσεις. Εξαρτώνται από τον τρόπο λειτουργίας της, τον βαθμό εμπλοκής του ανθρώπου και από το πόσο επεμβαίνει η ομάδα στην καθημερινή ζωή των μελών της. Όταν μια ομάδα είναι έντονα χειριστική και παρεμβατική στη ζωή των μελών της, οι συνέπειες συνήθως εμφανίζονται σταδιακά. Συχνά ο άνθρωπος αρχίζει να απομακρύνεται από την οικογένεια και τους φίλους του και να στηρίζεται όλο και περισσότερο στον ηγέτη ή στους υπευθύνους της ομάδας. Ακόμη και για απλές αποφάσεις της καθημερινής ζωής μπορεί να αισθάνεται την ανάγκη να ζητήσει τη γνώμη ή την έγκρισή τους. Παράλληλα, μπορεί να εμφανιστούν οικονομικές πιέσεις ή άλλες απαιτήσεις, φόβος μήπως δυσανεστήσει την ομάδα, ενοχές και ένταση στις σχέσεις με τους δικούς του ανθρώπους.

Σε αρκετές περιπτώσεις οι δυσκολίες αυτές συνεχίζονται και μετά την αποχώρηση από την ομάδα. Ο άνθρωπος έχει ανάγκη από χρόνο για να ξαναχτίσει τις σχέσεις του, να εμπιστευθεί ξανά τη δική του κρίση και να βρει σταθερότητα στην καθημερινή του ζωή. Γι' αυτό η ποιμαντική στήριξη χρειάζεται υπομονή, σεβασμό στον προσωπικό ρυθμό του ανθρώπου και προσοχή στις συγκεκριμένες ανάγκες του²⁶.

πρόσωπα και ενέργειες της ίδιας της ομάδας ως παράγοντες που οι συγγενείς συνέδεσαν με την προσχώρηση.²⁵

²⁶ Πρβλ. MIVILUDES, «Comment identifier une dérive sectaire ?», ιδίως τις ενότητες «Critères», «Des dommages diversifiés et particulièrement graves» και «Une grande difficulté à se désengager», επίσημος ιστότοπος της *Mission interministérielle de vigilance et de lutte contre les dérives sectaires*, διαθέσιμο στο: <https://www.miviludes.interieur.gouv.fr/comprendre-prevenir-et-lutter/comment-identifier-derive-sectaire> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026)· Sarah Harvey, *Abuse in New Religious Movements*, σειρά *Elements in New Religious Movements*, Cambridge University Press, Cambridge 2025, σσ. 10–14, DOI: 10.1017/9781009660853.

Η γνώση του σύγχρονου θρησκευτικού τοπίου δεν αποτελεί αυτοσκοπό. Μας βοηθά να καταλαβαίνουμε καλύτερα τι έχει συναντήσει ο άνθρωπος, ποια διδασκαλία τον έχει επηρεάσει και ποιες δυσκολίες μπορεί να αντιμετωπίζει. Αυτή η γνώση είναι η απαραίτητη βάση για μια υπεύθυνη ποιμαντική προσέγγιση, την οποία θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Εκκλησιαστικές και πατερικές πηγές

- **Α' Οικουμενική Σύνοδος Νικαίας (325)**, «Σύμβολον / Ἐκθεσις πίστεως», στο Norman P. Tanner (ed.), *Decrees of the Ecumenical Councils*, vol. I: *Nicaea I to Lateran V*, Sheed & Ward – Georgetown University Press, London–Washington, D.C. 1990, σσ. 5–6. Η έκδοση παραθέτει το πρωτότυπο ελληνικό κείμενο και μετάφραση.
- **Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας**, *Περὶ Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου* 54,3, στο Athanase d'Alexandrie, *Sur l'Incarnation du Verbe*, introduction, texte critique, traduction, notes et index par Charles Kannengiesser, *Sources Chrétiennes* 199, Éditions du Cerf, Paris 1973, σσ. 458–459.
- **Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας**, *Περὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ ὀρισθέντων* (*De decretis Nicaenae synodi*), §§19–21, στο Hans-Georg Opitz (ed.), *Athanasius Werke*, Bd. II/1: *Die Apologien*, Walter de Gruyter, Berlin 1935, σσ. 1–45, εἰδ. §§19–21· πρβλ. PG 25, στ. 449–456. Η έκδοση Opitz αποτελεί την κριτική έκδοση του έργου.
- **Βασίλειος Καισαρείας**, *Ἐπιστολὴ 188, Πρὸς Ἀμφιλόχιον*, §1, στο Yves Courtonne (éd. et trad.), *Saint Basile. Lettres*, t. II, Collection des Universités de France, Les Belles Lettres, Paris 1961, σσ. 120–131, εἰδ. §1· πρβλ. PG 32, στ. 664B–684B για το σύνολο της επιστολής. Η έκδοση Courtonne αποτελεί κριτική έκδοση του ελληνικού κειμένου.
- **Γρηγόριος ὁ Θεολόγος**, *Ἐπιστολὴ 101, Πρὸς Κληδόνιον*, §32, στο Paul Gallay (éd.), *Grégoire de Nazianze. Lettres théologiques*, *Sources Chrétiennes* 208, Éditions du Cerf, Paris 1974, σσ. 50–51· πρβλ. PG 37, στ. 181C–184A. Στο συγκεκριμένο χωρίο βρίσκεται η φράση «Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον...».

- **Σωκράτης Κωνσταντινουπόλεως**, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Α'*, 5–6, στο *Socrate de Constantinople, Histoire ecclésiastique, Livre I, texte grec de G. C. Hansen, traduction par Pierre Périchon et Pierre Maraval, introduction et notes par Pierre Maraval, Sources Chrétiennes 477, Éditions du Cerf, Paris 2004*, σσ. 60–79.

Β. Θεολογική και ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- **Καρμίουης, Ιωάννης Ν.**, «Αίρεσις», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. Α', έκδ. Αθ. Ματρίνου, Αθήναι 1962, στ. 1087. Η ΘΗΕ εκδόθηκε σε 12 τόμους από τον Αθ. Ματρίνο κατά τα έτη 1962–1968.
- **Ματσούκας, Νικόλαος Α.**, *Ορθοδοξία και αίρεση στους εκκλησιαστικούς συγγραφείς του Δ', Ε' και ΣΤ' αιώνα*, β' έκδ., Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1992.
- **Ρωμανίδης, Ιωάννης Σ.**, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας*, τ. Α', δ' έκδ., Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1999.
- **Ρωμανίδης, Ιωάννης Σ.**, *Πατερική Θεολογία*, επιμ.–σχόλια μοναχού Δαμασκηνού Αγιορείτου, Εκδόσεις Παρακαταθήκη, Θεσσαλονίκη 2004.
- **Τσουρός, Κυριακός Π. (Πρωτοπρ.)**, «Παλαιός και νεώτερος Προτεσταντισμός», Α' μέρος, *Διάλογος* 62 (2010), σσ. 1–4.
- **Τσουρός, Κυριακός Π. (Πρωτοπρ.)**, *Σύγχρονες αιρέσεις και «Νέα Εποχή»*. Ποιμαντική προσέγγιση – Ορθόδοξη οριοθέτηση, Εκδόσεις Έννοια, Αθήνα 2018, ISBN 978-960-6835-98-8.

Διαδικτυακή θεολογική πηγή

- **Γεωργόπουλος, Βασίλειος Α. (Πρωτοπρ.)**, «Παραμορφώνοντας το πρόσωπο του Χριστού», *Ιερά Μονή Παντοκράτορος Μελισσοχωρίου*, διαθέσιμο στο: <https://www.impantokratoros.gr/95C8CA70.el.aspx> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).

Γ. Ξενόγλωσση επιστημονική βιβλιογραφία

- **Ayres, Lewis**, *Nicaea and Its Legacy: An Approach to Fourth-Century Trinitarian Theology*, Oxford University Press, Oxford 2004.

- **Castaño, Álvaro – Bélanger, Jocelyn J. – Moyano, Manuel**, “Cult Conversion From the Perspective of Families: Implications for Prevention and Psychological Intervention”, *Psychology of Religion and Spirituality* 14, αρ. 1 (2022), σσ. 148–160, DOI: **10.1037/rel0000410**. Η τελική δημοσίευση είναι στο τεύχος Φεβρουαρίου 2022· το άρθρο είχε προηγουμένως δημοσιευθεί online.
- **Gietz, Karl-Peter**, “Hare Krishna Movement (ISKCON)”, στο Kocku von Stuckrad (ed.), *The Brill Dictionary of Religion*, vol. II, Brill, Leiden 2006, σσ. 831–833.
- **Hanegraaff, Wouter J.**, *New Age Religion and Western Culture: Esotericism in the Mirror of Secular Thought*, Studies in the History of Religions, vol. 72, E. J. Brill, Leiden–New York–Köln 1996.
- **Harvey, Sarah**, *Abuse in New Religious Movements, Elements in New Religious Movements*, Cambridge University Press, Cambridge 2025, DOI: **10.1017/9781009660853**, ISBN 978-1-009-66083-9.
- **Wilson, Bryan R.**, *The Social Dimensions of Sectarianism: Sects and New Religious Movements in Contemporary Society*, Clarendon Press, Oxford 1990. Για το κεφ. 1, “Sectarian Studies: Assumptions, Sources, Scope, and Methods”, σσ. 1–22, DOI: **10.1093/oso/9780198273462.003.0001**.
- **Zeller, Benjamin E.**, “New Religious Movements: A Bibliographic Introduction”, *Theological Librarianship* 13, αρ. 1 (2020), σσ. 38–49, DOI: **10.31046/tl.v13i1.564**, διαθέσιμο στο: <https://serials.atla.com/theolib/article/view/2537> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).

Δ. Θεσμικές πηγές

- **MIVILUDES – Mission interministérielle de vigilance et de lutte contre les dérives sectaires**, «Comment identifier une dérive sectaire?», ιδίως οι ενότητες «Définition», «Critères», «Des dommages diversifiés et particulièrement graves» και «Une grande difficulté à se désengager», επίσημος ιστότοπος της Γαλλικής Κυβέρνησης, διαθέσιμο στο: <https://www.miviludes.interieur.gouv.fr/comprendre-prevenir-et-lutter/comment-identifier-derive-sectaire> (ημερομηνία ανάκτησης: 17

Σεπτεμβρίου 2026). Η ίδια η σελίδα περιλαμβάνει τον ορισμό, τα κριτήρια και τις συνέπειες των *dérives sectaires*.

- **Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Recommendation 1412 (1999): *Illegal Activities of Sects***, κείμενο υιοθετημένο στις 22 Ιουνίου 1999, ιδίως παρ. 2, 5–6, 10.3 και 10.7, διαθέσιμο στο: <https://pace.coe.int/en/files/16713/html> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026). Η επίσημη σελίδα της PACE επιβεβαιώνει τόσο τον τίτλο όσο και την ημερομηνία υιοθέτησης.

Ε. Πρωτογενείς διαδικτυακές πηγές αυτοπαρουσίασης ομάδων

- **Ελευθέρα Αποστολική Εκκλησία Πεντηκοστής**, «Τι πιστεύουμε – Ομολογία Πίστεως», επίσημος ιστότοπος της ΕΑΕΠ, διαθέσιμο στο: <https://eaep.church/poioi-eimaste/what-we-believe> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).
- **Μάρτυρες του Ιεχωβά**, «Ποιος Είναι ο Ιησούς Χριστός;», *Η Σκοπιά*, 1 Μαρτίου 2011, σσ. 16–17, επίσημος ιστότοπος *jw.org*, διαθέσιμο στο: <https://www.jw.org/el/βιβλιοθήκη/περιοδικά/wp20110301/ποιος-είναι-ο-ιησους-χριστός/> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026). Η ηλεκτρονική έκδοση αναγράφει ρητά το τεύχος και τις σσ. 16–17.
- **The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints**, “Godhead”, *Topics and Questions* (2023), επίσημος ιστότοπος *churchofjesuschrist.org*, διαθέσιμο στο: <https://www.churchofjesuschrist.org/study/manual/gospel-topics/godhead?lang=eng> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).
- **International Society for Krishna Consciousness (ISKCON)**, “What is ISKCON?”, επίσημος ιστότοπος *iskcon.org*, διαθέσιμο στο: <https://iskcon.org/what-is-iskcon/> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026). Η σελίδα αυτοτοποθετεί την ISKCON στη *Gaudiya-Vaishnava sampradāya*.
- **Brahma Kumaris**, «FAQs», επίσημος ιστότοπος της οργάνωσης, διαθέσιμο στο: <https://www.brahmakumaris.org/about-us/faqs> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026)· της ίδιας, “Courses we offer”, διαθέσιμο στο: <https://www.brahmakumaris.org/things-we-do/courses-we-offer> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026)· της ίδιας, “Terms of

Use”, διαθέσιμο στο: <https://www.brahmakumaris.org/legal/terms-of-use> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026). Οι επίσημες σελίδες περιγράφουν τόσο το εκπαιδευτικό έργο όσο και τον πυρήνα της Raja Yoga διδασκαλίας.

- **Θεοσοφική Εταιρεία εν Ελλάδι**, «Αρχική Σελίδα», ενότητα «Οι σκοποί μας είναι», σημεία 2–3, επίσημος ιστότοπος της οργάνωσης, διαθέσιμο στο: <https://theosophicalsociety.gr/> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026)· της ίδιας, «Θεοσοφικός Εκδοτικός Οίκος», παρουσίαση του έργου της Έλενας Π. Μπλαβάτσκυ, *Γιόγκα και Αποκρυφισμός*, διαθέσιμο στο: https://theosophicalsociety.gr/?page_id=7561 (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).
- **A.M.O.R.C. Ελλάδα–Κύπρος**, «Αρχική σελίδα», ιδίως οι ενότητες «Σχετικά με το A.M.O.R.C.» και «Μυητική Παράδοση», επίσημος ιστότοπος της οργάνωσης, διαθέσιμο στο: <https://www.amorc.gr/> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).
- **The Rosicrucian Order, AMORC**, “AMORC Home Study Lessons”, ιδίως οι ενότητες “Seventh Temple Degree”, “Eighth Temple Degree” και “Ninth Temple Degree”, επίσημος ιστότοπος της οργάνωσης, διαθέσιμο στο: <https://www.rosicrucian.org/home-study-lessons> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).
- **Ύπατο Συμβούλιο των Ελλήνων Εθνικών (ΥΣΕΕ)**, «Ποιοι είμαστε και τι επιδιώκουμε», επίσημος ιστότοπος της οργάνωσης, διαθέσιμο στο: <https://www.ysee.gr/about.html> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026)· του ιδίου, «Απαντήσεις σε συχνές ερωτήσεις», διαθέσιμο στο: <https://www.ysee.gr/faq.html> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026)· του ιδίου, «Εορτάστηκαν τα Διοσκούρεια – Ηρώα από την Ελληνική Εθνική Θρησκεία», 5 Ιουλίου 2025, διαθέσιμο στο: <https://www.ysee.gr/dioskoureia2025.html> (ημερομηνία ανάκτησης: 17 Σεπτεμβρίου 2026).

Προτεινόμενη Βιβλιογραφία

A. Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

1. **Ματσούκας, Νικόλαος Α.**, *Ορθοδοξία και αίρεση στους εκκλησιαστικούς συγγραφείς του Δ', Ε' και ΣΤ' αιώνα*, β' έκδ., Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1992.
2. **Τσουρός, Κυριακός Π. (Πρωτοπρ.)**, *Σύγχρονες αιρέσεις και «Νέα Εποχή»*. Ποιμαντική προσέγγιση – Ορθόδοξη οριοθέτηση, Εκδόσεις Έννοια, Αθήνα 2018.
3. **Αλεβιζόπουλος, Αντώνιος Γ. (Πρωτοπρ.)**, *Εγχειρίδιο αιρέσεων και παραχριστιανικών ομάδων*, γ' έκδ., σειρά «Διάλογος» 10, Αθήνα 1994.
4. **Αλεβιζόπουλος, Αντώνιος Γ. (Πρωτοπρ.)**, *Νεοφανείς αιρέσεις – Καταστροφικές λατρείες. Στο φως της Ορθοδοξίας*, Εκδόσεις Διάλογος, Αθήνα 1995.
5. **Αλεβιζόπουλος, Αντώνιος Γ. (Πρωτοπρ.)**, *Αντιμετώπιση των αιρέσεων. Προβληματική και στρατηγική*, Π.Ε.Γ., Αθήνα 1996.
6. **Αλεβιζόπουλος, Αντώνιος Γ. (Πρωτοπρ.)**, *Αντιμετώπιση των αιρέσεων και της παραθρησκείας. Πρακτικός οδηγός για την οικογένεια*, Αθήνα 1996.
7. **Αλεβιζόπουλος, Αντώνιος Γ. (Πρωτοπρ.)**, *Αποκρυφισμός, Γκουρουνιϊσμός, «Νέα Εποχή»*, Αθήνα 1993.
8. **Αλεβιζόπουλος, Αντώνιος Γ. (Πρωτοπρ.)**, *Πεντηκοστιανοί και Ορθοδοξία. Ιστορία – Διδασκαλία – Οριοθέτηση*, Αθήνα 1995.
9. **Τσουρός, Κυριακός Π. (Πρωτοπρ.)**, *Ο Νεοπαγανισμός της «Νέας Εποχής»*, Π.Ε.Γ., Αθήνα 2008.
10. **Παπαχριστοδούλου, Κωνσταντίνος Ν.**, π. Αντώνιος Αλεβιζόπουλος – Ένας σύγχρονος Απολογητής, Π.Ε.Γ., Αθήνα 2024.

Β. Ξενόγλωσση επιστημονική βιβλιογραφία

1. **Dawson, Lorne L.**, *Comprehending Cults: The Sociology of New Religious Movements*, 2nd ed., Oxford University Press, Don Mills, Ontario 2006. Πολύ καλό γενικό πανεπιστημιακό εγχειρίδιο για το τι είναι τα νέα θρησκευτικά κινήματα, γιατί εμφανίζονται, ποιοι εντάσσονται σε αυτά και γιατί.
2. **Lewis, James R. – Tøllefsen, Inga B. (eds.)**, *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, vol. II, 2nd ed., Oxford University Press, New York 2016, DOI: 10.1093/oxfordhb/9780190466176.001.0001. Από τα πληρέστερα σύγχρονα

συλλογικά έργα του πεδίου, με ενότητες για κοινωνιολογία, μεταστροφή, χαρισματική εξουσία, αποχώρηση, ψυχολογία, αντιπαραθέσεις και New Age.

3. **Chryssides, George D. – Zeller, Benjamin E. (eds.),** *The Bloomsbury Companion to New Religious Movements*, Bloomsbury Academic, London–New York 2014. Περιλαμβάνει μελέτες για ηγεσία και χάρισμα, βία, νομικά ζητήματα, εσωτερικές ομάδες, θεραπεία και διαδικτυακή παρουσία.
4. **Lewis, James R. – Petersen, Jesper Aa. (eds.),** *Controversial New Religions*, 2nd ed., Oxford University Press, New York 2014, DOI: 10.1093/acprof:osobl/9780199315314.001.0001. Ιδιαίτερα χρήσιμο για συγκριτική μελέτη συγκεκριμένων κινήσεων, όπως Scientology, Unification Church, Peoples Temple, Heaven's Gate, νέος παγανισμός και New Age.
5. **Chryssides, George D.,** *Historical Dictionary of New Religious Movements*, 2nd ed., Scarecrow Press, Lanham, Maryland 2012. Χρήσιμο έργο αναφοράς για πρόσωπα, κινήσεις, όρους και ιστορικό πλαίσιο.
6. **Barker, Eileen,** *The Making of a Moonie: Choice or Brainwashing?*, Basil Blackwell, Oxford–New York 1984. Κλασική εμπειρική κοινωνιολογική έρευνα για τη διαδικασία προσχώρησης στην Εκκλησία της Ενοποιήσεως και για τη συζήτηση γύρω από την έννοια της «πλύσης εγκεφάλου».
7. **Lalich, Janja,** *Bounded Choice: True Believers and Charismatic Cults*, University of California Press, Berkeley–Los Angeles 2004, DOI: 10.1525/california/9780520231948.001.0001. Χρήσιμη για τη μελέτη της χαρισματικής εξουσίας, της δέσμευσης και του περιορισμού των επιλογών μέσα σε ομάδες υψηλού ελέγχου.
8. **Zablocki, Benjamin – Robbins, Thomas (eds.),** *Misunderstanding Cults: Searching for Objectivity in a Controversial Field*, University of Toronto Press, Toronto 2001, DOI: 10.3138/9781442677302. Πολύ σημαντικός συλλογικός τόμος, επειδή παρουσιάζει διαφορετικές επιστημονικές θέσεις γύρω από τα αμφιλεγόμενα ζητήματα των «cult», της επιρροής και της χειραγώγησης.
9. **Cowan, Douglas E. – Bromley, David G.,** *Cults and New Religions: A Brief History*, 2nd ed., Wiley-Blackwell, Chichester 2015. Καλή εισαγωγή με ιστορία, διδασκαλία, πρακτικές και κοινωνικές αντιπαραθέσεις συγκεκριμένων κινήσεων.

10. **Hanegraaff, Wouter J.**, *New Age Religion and Western Culture: Esotericism in the Mirror of Secular Thought*, Studies in the History of Religions 72, E. J. Brill, Leiden–New York–Köln 1996. Θεμελιώδες ακαδημαϊκό έργο για τη «Νέα Εποχή», τον δυτικό εσωτερισμό, το channeling, τη θεραπεία και την προσωπική ανάπτυξη.
11. **Harvey, Sarah**, *Abuse in New Religious Movements*, Elements in New Religious Movements, Cambridge University Press, Cambridge 2025, DOI: 10.1017/9781009660853. Από τα πιο πρόσφατα έργα για κακοποιητικές και βλαπτικές πρακτικές μέσα σε νέα θρησκευτικά κινήματα.